

Makale Gönderim Tarihi: 01.03.2019 Makale Kabul Tarihi: 02.05.2019

Kitap Tanıtımı

Müslüm Yıldırım*

Ahkâmü'l-Kur'ân, Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Meâfirî (ö. 543/1148).

Tahkik: Muhammed Abdülkâdir Atâ.

Baskı: Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-ilmîyye, 1408/1988. Birinci baskı. Cilt sayısı: I-IV.

Ahkâmü'l-Kur'ân adlı eser, Kur'ân'ın fıkıh ağırlıklı yorumunun yapıldığı önemli tefsir çalışmalarından birisidir. Söz konusu kitap, Malikî mezhebinin önemli temsilcilerinden ve savunucularından Endülüs İşbiliye/Sevilla'da 468/1076 yılında dünyaya gelen Doğu'da 10 yıl boyunca ilim tahsil eden, 543/1148 yılında da Fas'ta vefat eden meşhur bilgin Kâdi Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Meâfirî'ye aittir. İbnü'l-Arabî, tefsir dışında ulûmu'l-Kur'ân, hadîs, fıkıh, kelâm, gramer gibi farklı konularda eserler te'lif eden ansiklopedik yazarlardan birisidir.

İbnü'l-Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da elliden fazla eserinin ismine yer vermektedir. *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da yazarın *Ârîzatü'l-ahvezî fî şerhi't-Tirmizî* adlı eserine rastlayamasak da *Ârîzatü'l-ahvezî* adlı eserinde *Ahkâmü'l-Kur'ân* adına yer verildiği görülmektedir. Bu da göstermektedir ki *Ahkâmü'l-Kur'ân*, müellifin son dönemlerde yazdığı eserlerinden birisi olup *Ârîzatü'l-ahvezî* de *Ahkâmü'l-Kur'ân*'dan sonra kaleme alınmıştır. Ayrıca tanıtıma çalıştığımız matbu nüshada kitabın sonunda yazılış tarihi -İbnü'l-Arabî'ye isnâd edilerek- 503 yılı olarak zikredilse de (IV, 471) kanaatimizce kitap, 530 yılından sonra yazılmış olmalıdır. Zira yazar, kitapta 527 tarihinde meydana gelen bir olaydan bahsetmektedir. (II, 527)

Atf: Yıldırım, Müslüm. "Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Meâfirî'nin *Ahkâmü'l-Kur'ân*'ı". *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 24:1 (2019): 191-196.

* Dr., m_yildirim295@hotmail.com

Ahkâmü'l-Kur'ân'ın burada tanıtacağımız baskısından başka iki baskısı daha bulun-maktadır. Dört cilt olarak neşredilen kitapta muhakkikin katkılarına yer vermek gerekirse öncelikle o, kitaba kısa bir mukaddime yazarak tefsir çeşitleri hakkında özet bilgiler vermekte ayrıca İbnü'l-Arabî'nin hayatı ve eserlerine de kısaca değinmektedir. Muhakkik, kitabın Mısır Kütüphanesi'nde bulunan üç yazma nüshasının yanında iki cilt olarak neşredilen Matbaatu's-saâde baskısından ve Ali Muhammed el-Bicâvî'nin tahkikini gerçekleştirdiği -Mısır: Dâru İhyâi'l-kütübî'l-Arabiyye- matbu nüshadan yararlandığını söylemektedir. Kimi zaman nüsha farklarına da işaret eden muhakkikin Bicâvî'nin bazı açıklamalarına dipnotlarda yer verdiği görülmektedir. Muhakkik, İbnü'l-Arabî'nin kitabında zikrettiği hadisleri tahrîc etmiştir ki bu çalışması takdire şayandır. Ayrıca, her cildin sonuna da birer fihrist koymuştur.

Ahkâmü'l-Kur'ân adlı esere gelince, adından da anlaşılacağı üzere kitapta Kur'ân'ın fikhî hükümler açısından tefsiri yapılmaktadır. Yazar, âyetleri tefsir ederken genel olarak sûrenin tefsirine geçmeden önce başta tefsir edilecek sûrede kaç âyetin tefsir edileceğini sayısal olarak belirtmekte daha sonra da tefsir edeceği âyeti/âyetleri zikrederek "mesâil" başlığı altında konuyu tek tek ele almaktadır. Örneğin abdestle ilgili 52 mesele (*Ahkâmü'l-Kur'ân*, II, 47 vd.) zikretmektedir. Ayrıca konunun sonunda "tenkîh" (I, 218, 242), "tenkîhü'l-akvâl" ve "tashîhü'l-hâl" (III, 576) gibi başlıklar kullanarak meseleyi özetlemeye ve sonuçlandırmaya çalışmaktadır. Kitapta yüz altı sûreden yaklaşık olarak bine yakın (968) âyetin tefsir edildiği görülmektedir. Bu da göstermektedir ki "hüküm istinbâtı" sadece hüküm bildiren âyetlerle sınırlı tutulmamış farklı âyetlerden de bazı hükümler çıkartılmıştır.

İbnü'l-Arabî'nin tefsiri her ne kadar rivâyet ağırlıklı bir tefsir olsa da dirayet yönü de bulunan bir tefsirdir. Müellif, âyetleri açıklarken Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsiri yöntemine başvurduğu gibi Kur'ân'ı hadislerle tefsir metodunu da kullanmaktadır. Hadis kaynakları olarak kütüb-i hamse'ye değer verilmesini isteyen yazar, İbn Mâce, ed-Dârekutnî ve Abdür-rezzâk'ın isimlerine de zaman zaman kitabında yer vermektedir.

Âyetleri tefsir ederken ilgili konu hakkında sahabe görüşlerine de yer veren yazar, tabiîn kavline de hatırı sayılır bir şekilde yer vermektedir. Sahabeden görüşlerine yer verdiği isimler arasında Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Ali, İbn Mes'ûd, İbn Abbas ve İbn Ömer'in isimlerini saymak mümkündür. Tabiîndan görüşlerine sıklıkla yer verdiği isimler arasında ise Mücâhid, İkrime, Katâde, Şa'bî, Zeyd b. Eslem, Ebü'l-Âliye, Hasan Basrî, Saîd b. Cübeyr, Tâvûs, Dahhâk, Atâ b. Yesâr, Mesrûk, Evzâî, Zührî, Süddî, İbnü'l-Müseyyeb, Nehâî ve İbn Şübrüme'nin adlarını saymak mümkündür.

Kitapta zaman zaman kıraatlere yer verilmiş, kıraatlerin hükümlere etkisi ve gramerle ilişkisi üzerinde durulmuştur. (I, 144; II, 73) Kitapta İbn Mes'ûd kıraatine (IV, 175) yer verildiği gibi Hz. Peygamber'in de kıraatine yer verilmiştir. (IV, 272-273)

Kitabında âyetlerin iniş sebeplerine de (sebeb-i nüzûl) yer veren yazar, (I, 140; II, 128), bazen de âyetler arasındaki münasebete (II, 368) değinmiştir. Yazar, tefsirini yaptığı âyette geçen bazı kelimelerin (müfredâtın) anlamları üzerinde durmuş bazen de gramer konularına girerek tahlillerde bulunmuş ve söz konusu meselenin hükümlere etkisini tartışmıştır. Müellif, bu konuda da çoğunlukla kendi kitaplarını referans (I, 197; II, 23) olarak gösterirken ayrıca meşhur dilcilerden Halîl, Sîbeveyhi, Ferrâ, Zeccâc (II, 6), Kisâi (II, 6), İbn Düreyd (II, 12) ve Ahfeş'in isimlerine de kaynak olarak yer vermiştir.

Ahkâmü'l-Kur'ân'ın hiç kuşkusuz en önemli ve öne çıkan özelliği fikhî hükümlere yer vermesidir. Söz konusu hükümleri âyetler ışığında ilgili hadisleri de zikrederek ortaya koyan İbnü'l-Arabî, ilgili konudaki mezheplerin görüşlerine de yer verdiği gibi bazen de kendi tercihlerini de ortaya koymaktadır. Kitap, her ne kadar "fûrû-i fıkıh" ağırlıklı olsa da bazı usûl kaidelerine de yazar tarafından kısaca işaret edilmiştir. O, bunu daha çok kendisinin yazmış olduğu usûl kitaplarını referans göstererek yapmakta diğer bilgilerin eserlerine az da olsa atıfta bulunmaktadır. Kitapta Mâlikî usûl sisteminin temel prensiplerinden olan "seddü'z-zerâi" (I, 133) ve "maslahat" (I, 278) konularına yer verildiği gibi "şer'u men kablenâ" (I, 24; II, 82; III, 50), "şeriatın asıllarından birisi olarak kabul edilen örf ve adet" (III, 143), "kafirlerin fûrû ile sorumlu olup olmadıkları" ve "nesh" (I, 203 vd) meselelerine detaylara girilmeden yer verilmiştir. İbnü'l-Arabî, "maslahatla hükmetmeyen şeriatı anlamadığını" ifade ederek Cüveynî'nin son dönemlerinde yazdığı kitaplarda bunu reddettiğini söyler. Bu konuda, Tûsî el-Ekber ile görüş alışverişinde bulunduğunu ifade eden yazar, onu susturana kadar bunu tekrar ettiğini ve *el-Mahsûl* ile *el-İstifâ* adlı eserlerinde açıkladığını dile getirmektedir. (II, 279) Şâfiî ve diğerlerinin şeriate Mâlik'in gözü ile bakmadıkları gibi maslahatlara iltifât ve makâsıda itibar etmedikleri de kitapta ayrıca söz konusu edilmektedir. (II, 124).

Burada önemine binaen iki konunun altını çizmek istiyoruz ki bunlardan birisi tahkîm (hakem) (II, 124 vd.) meselesi diğeri ise Kur'ân'ın cem'i (II, 611 vd.) konusudur. Her iki konuda da kitapta önemli bilgilere yer verilmiştir. Ayrıca kitapta günümüzde çocuk bakımı/yardımları olarak da bilinen uygulamayı Hz. Ömer'in yeni doğum yapmış (nifaslı) kadın için yılda yüz dirhem, Hz. Osman'ın ise elli dirhem olarak belirlediği aktarılmaktadır. Burada

konuyla ilgisinden dolayı şu hususu da zikretmekte fayda vardır. 1934 yılında Hans Kofler'in neşretmiş olduğu (*Islamica*, VI. ve VII. sayılar) Bedreddîn ibn Cemâa'nın *Tahrîrû'l-ahkâm fî tedbîri ehli'l-İslâm* adlı eserinde Hz. Ömer'in çocuk için senelik olarak yüz dirhem biraz daha yetişip büyüdüğünde ise iki yüz dirhem maaş bağladığı bilgisi yer almaktadır. (*Islamica*, VI, 385). İbnü'l-Arabî'nin aktardığına göre Hz. Ömer, her Müslüman için aylık olarak belirli ölçülerde buğday, sirke ve zeytinyağı yardımı tahsis etmiştir. (IV, 289, 290).

İbnü'l-Arabî, başta kendi mezhep imâmı Mâlik b. Enes olmak üzere Ebû Hanîfe, Şâfiî ve Ahmed b. Hanbel'in görüşlerine sıklıkla yer vermektedir. Bunun yanında Mâlikî mezhebinin kurucu isimleri arasında da yer alan ve Mâlik'in öğrencilerinden İbnü'l- Mâcişûn, İbnü'l-Kâsım ve Abdullah İbn Abdülhakem'in yanı sıra Muhammed b. Mevâz, Asbağ b. Ferec, Eşheb el-Kaysî, Esed b. Furât, İbn Habîb, Yahyâ el-Leysi ve İbn Vehb'in görüşlerine de yer vermektedir. Farklı mezheplerden Ebû Yûsuf, Muhammed b. Hasan, Müzenî, Osman el-Bettî, Leys b. Sa'd ve İbn Ebû Leylâ gibi bilgilerin görüşlerine de yer vermiştir. Ayrıca yazarımız, Taberî, Debûsî -övgü ile bahsetmekte- (IV, 336), Maverdî - En büyük kâdı ifadesini kullanmaktadır- (I, 32), Cüveynî, Şâşi, Kerhî, Kudûrî, Cübbâî, Ebû Tayyib Taberî, İshâk Şirâzî, İbn Fûrek, Bakıllânî, Hocaları Ebû Bekir el-Fihri, Ebû Abdullah Huyî, Atâ al-Makdisî, Dâvûd ez-Zâhiri'nin de görüşlerini eserine almıştır.

Yazarın kitapta akıcı bir dilinin olduğunu söylemek mümkündür. Bazen: "kelamün sahihün ve delilün melihün" (I, 41) "ve-ş-şeriatu tubtilü'l-hemiyete ve ta'dudü'l-himâyete" (I, 95) "ihtilâfü'l-ülema rahmetün li'l-halk ve feshetün fi'l-hakk" (II, 214) gibi secili ifadelerle yer verilmesi kitaba ayrı bir özellik katmaktadır. Bu secili hoş sözlerin yanında kitapta bazı sert ifadeler de kullanılmıştır. Şunu da ifade etmek gerekir ki başta kendi mezhep imâmı olmak üzere pek çok âlim İbnü'l-Arabî'nin keskin dilinden kurtulamamıştır. Onun sert ifadelerinden Ebû Hanîfe ve Şâfiî de kurtulamadığı gibi Buhârî -Ya veyha Buhârî diyerek-, (II, 289) ve çağdaşı olan İmâm Gazâlî de kurtulamamıştır ki Tûsî adıyla ona hayret etmektedir. (II, 338)

Ahkâmü'l-Kur'ân'da bazı kelâm problemlerine de kısaca işaret edilmiştir. Bu çerçevede işaret edilen "hüsün ve kubuh" (I, 167), "peygamberlerin ismeti" (III, 576-577), "esmâ" ve "esmâ-i hüsnâ" meselelerini sayabiliriz. Yazar, kırk dört sûrede yer alan esmâ-i hüsnâyı ortaya koyduktan sonra ayrıca kitapta yüz kırk altı ismi anlamlarıyla birlikte bir liste halinde zikretmektedir. (II, 340-350) Ona göre, ismin hakikati: bir manaya delalet için konulan ve müştak olmayan her lafızdır. Şayet müştak ise isim değil, sıfattır. İbnü'l-Arabî'ye göre, bu, aynı zamanda gramercilerin görüşüdür. (II, 337) Yazar, bunu ispat için de Abdülkâhir el-Cürcânî'nin isminin de geçtiği bir

senedle Haleb'te Seyfûddeve'nin meclisinde Ebû Ali ile İbn Hâleveyh arasında gerçekleşen anekdota yer vermektedir. (II, 337). İlginçtir, Seyfûddeve'nin meclisinde geçen bu anekdot "kılıç" (seyf) isminin farklı kullanımları ile ilgilidir.

Ahkâmü'l-Kur'ân'da bazı işârî yorumlara da yer verildiği (III, 29) görülmektedir. Tasavvuf hakkında kaleme aldığı kitaplarına da atıfta bulunan yazar, "Allah sevgisi" -"muhabbetullah"- (I, 236), "âriflerin sözleri" -"akvâlu'l-arifin"- (I, 615), "sûfi âlimler" (IV, 262) gibi ifadelerle yer verdiği gibi kitabında bazı "sûfiyeden" şiir (IV, 266) nakletmiş, kendi döneminde sûfiyyenin imâmı olan Ebû'l-Kâsım el-Kuşeyrî'den nakilde bulunmuştur. Ayrıca İbrâhim b. Edhem'den rivâyet edilen söze kitabında yer vermiştir. (IV, 68)

Ahkâmü'l-Kur'ân'da şiirin önemli bir yeri olduğunu görmekteyiz. Kitapta zikredilen şiirlerden bazıları bizzat müellifin kendisine aittir. (III, 425) Söz konusu şiirlerden bazıları istişhâd için referans gösterilmiştir. Bazısı da ilgili konu bağlamında zikredilmiştir. (II, 466; III, 538, 548)

Ahkâmü'l-Kur'ân tefsirini diğerlerinden ayıran özelliklerden birisi ise yazarın hatıra ve bazı tecrübelerine yer vermiş olmasıdır. Doğu'ya yapmış olduğu ilim yolculuğu hakkında bilgiler içermesi yaşadığı döneme ışık tutması açısından önemlidir. Yazar, Kudüs, Mekke (I, 59), Mısır, İskenderiye, Dımaşk, Bağdat ve diğer İslâm beldelerinde görüp yaşadıkları hak-kında bilgiler vermektedir. Ayrıca katıldığı ilim meclisleri, hocaları, ders esnasında yaşanan hatıralara, görüştüğü bilginlerle arasında geçen bazı diyaloglar veya bilginlerin yaşadıkları anekdotlara yer vermektedir. Müellifin Beytûlmakdis ve civarı hakkında verdiği bilgiler arasında "Hz. Yûsuf'un kabrini" dört yüz seksen yedi yılında Ceyrun köyünde ziyaret ettiğini (III, 74), "Hz. Dâvûd mihrâbını" (IV, 6) ve Tûr-ı Zeytâ'da "Mâide taşı"nın defalarca gördüğünü (II, 6) aktarmaktadır. "Hz. Yûnus'un kabrini", Mescid-i Aksâ'dan Hz. "İbrâhîm'in kabrine" giderken, Celcûn/Celcûl (Halhul) köyünde defalarca ziyaret ettiğini, orada gecelediğini, onun muhabbeti ile Allah'a dua ettiğini (takarrub) ve orada çok ders çalıştığını (IV, 36) ifade etmektedir. Mekke'de "Makâm-ı İbrâhîm" olduğu söylenen taşı eski bir sandık içerisinde gördüğünü de (I, 59) aktaran yazar, kitabında kadılık günlerinden de bahsetmekte (II, 100; III, 25) ve katıldığı savaşa ilgili haberlere yer vermektedir. Müellif, Mısır (Amr b. el-Âs Camii, IV, 4), İskenderiye (IV, 9) ve Bağdat'ta bulunduğunu da ayrıca belirtmektedir.

Bütün bu zikrettiklerimize ek olarak İbnü'l-Arabî'nin bu eseri, Kur'ân'ın ahkâm açısından âyetlerinin tefsiri olduğundan doğal olarak ağırlıklı konular fikhî meselelerdir. *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da abdest, tahâret, hayız, namaz, oruç, zekât, i'tikâf, nikâh, talâk, zihâr, îlâ, hıdâne, nafaka, isti'zân, yetim, nezir,

hibe, vasiyyet, yemin, av, sulh, mirâs, sirkât, kısas, bey', ticâret, deyn, cizye, cihâd, gânimetler, içki, rehin, kazâ, şahitlik, vakıf gibi pek çok konu detaylı bir şekilde ele alınmış ve diğer bilgilerle de konular içerik bakımından zenginleştirilmeye çalışılmıştır.

Sonuç olarak, Kur'ân'ın fikhî açıdan tefsiri olan *Ahkâmü'l-Kur'ân* adlı eser, zengin içeriği ile İslâm fikhının delilleriyle birlikte mufassal bir şekilde işlendiği bir tefsirdir. Bu yapılırken de farklı İslâmî ilimlerden istifade edilmiştir. Ayrıca yazarın eserinde zaman zaman kendi hayatı hakkında bilgiler vermesi, bulunduğu yerler hakkında bilgiler sunması kitaba ayrıca bir farklılık kazandırmaktadır. Bu da kitabı okumada bir akıcılık sağlamaktadır.